

Marek Hendel

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Wydział Zarządzania,
Katedra Zarządzania Marketingowego i Turystyki, ul. Ks. bpa St. Adamskiego 7,
40-069 Katowice; e-mail: hendel.marek@gmail.com

GRANICA HARMONII JAKO INSTRUMENT ZARZĄDZANIA STRATEGICZNEGO ROZWOJEM TURYSTYKI W OBSZARACH RECEPCJI. WSTĘP DO NOWEJ KONCEPCJI

Streszczenie: Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia nowej koncepcji granicy harmonii jako instrumentu zarządzania strategicznego rozwojem turystyki w obszarach recepcji. Prezentowana koncepcja zdaniem autora może stanowić podstawowy instrument kształtowania strategii rozwoju turystyki w obszarach recepcji, uruchamiający lub utrzymujący proces wdrożenia turystyki zrównoważonej. Zaproponowana koncepcja opiera się na mechanizmie zależności trzech elementów: filarów zrównoważenia, wielopodmiotowej odpowiedzialności, występujących potrzeb. Koncepcja granicy harmonii nie jest jednak wolna od problemów, co w skrócie, na wybranych przykładach, przedstawiono w treści artykułu. Przy każdym z nich autor zaproponował własną propozycję ich rozwiązania, pokazując możliwą wartość aplikacyjną koncepcji.

Słowa kluczowe: granice rozwoju turystyki, turystyka zrównoważona, obszar recepcji turystycznej, zarządzanie strategiczne rozwojem turystyki.

THE HARMONY LIMIT AS AN INSTRUMENT FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF TOURISM DEVELOPMENT IN TOURISM DESTINATIONS. INTRODUCTION TO A NEW CONCEPT

Abstract: The article discusses the new concept of harmony limit as an instrument for strategic management of tourism development in tourism destinations. In the author's opinion, that concept can be used as a basic instrument in creating tourism development strategies, which would help to start or continue the process of developing sustainable tourism. Furthermore, the concept is based on three interdependent elements: pillars of sustainability, multi-stakeholder responsibility and the sphere of needs. The author draws attention to the problems associated with the new concept and offers certain solutions, thereby demonstrating its application value.

Keywords: limits of tourism development, sustainable tourism, tourism destination, strategic management of tourism development.

Wprowadzenie

Nieprzerwanie rosnące od kilkadziesiąt lat zjawisko turystyki powoduje, że wszystko, co może spotkać się z zainteresowaniem turystów, staje się potencjalnym produktem turystycznym. Takie podejście rynkowe nie musi jednak dziwić, zwłaszcza jeśli pod uwagę bierze się rosnące dochody z turystyki i idący za

tym możliwy rozwój obszarów recepcji turystycznej. Występuje jednak granica, której przekroczenie zaczyna przynosić nie tylko widoczne korzyści, ale i straty. Granica ta dotyczy wprost sprzedaży, jednak zakres jej jest bardzo szeroki i obejmuje między innymi zdolność obszaru recepcji do przyjmowania turystów i charakter lokalnych postaw wobec rosnącego zjawiska turystyki.

Z kolei samo występowanie takiej granicy nie gwarantuje refleksji nad pojawiającymi się problemami, spowodowanymi w tym przypadku turystyką. Konieczna jest zatem identyfikacja tego, czym taka granica powinna się charakteryzować, kiedy następuje jej przekroczenie i kto powinien przestrzegać jej nieprzekraczalności. Zakres zagadnień, które należy w tym przypadku uwzględnić, nie zamyka się jednak w przytoczonych zadaniach badawczych. Występuje bowiem wątpliwość natury ogólnej, czy istnienie takiej granicy jest w ogóle możliwe. W niniejszym artykule rozważa się te problemy, ograniczając zakres przestrzenny badań do ujęcia lokalnego, w szczególności do obszaru recepcji turystycznej. Głównym celem artykułu jest przedstawienie nowej koncepcji granicy harmonii jako instrumentu zarządzania strategicznego rozwojem turystyki w obszarach recepcji.

Granice rozwoju turystyki

W literaturze przedmiotu występuje szereg koncepcji odnoszących się do granic rozwoju turystyki, które akcentują zwłaszcza nadmierną presję turystów na środowisko przyrodnicze. Jedną z nich jest koncepcja chłonności turystycznej, oznaczającej „maksymalną liczbę uczestników ruchu turystycznego, którzy mogą równocześnie przebywać na danym obszarze, nie powodując dewastacji i degradacji środowiska naturalnego, a tym samym pogorszenia warunków wypoczynania” (Kowalczyk i Derek 2010, s. 134). W nieco szerszym kontekście wyznaczania granic rozwoju turystyki ważne stają się kategorie tzw. pojemności turystycznej, wyznaczające maksymalne granice/zdolności obszaru zagospodarowywanego pod względem turystycznym (Kowalczyk i Derek 2010). Podstawowymi kategoriami pojemności turystycznej są (Nieżgoda 2006a; Kachniewska i in. 2012): pojemność wynikowa, zależna od wydolności infrastruktury, uwarunkowań naturalnych i rezerw siły roboczej; pojemność ekologiczna, określająca zarówno granicę turystycznego otwarcia na inwestycje turystyczne, jak i granicę, do której może być przyjmowany ruch turystyczny bez obawy utraty przez dany teren atrakcyjności turystycznej; pojemność socjopsychologiczna, stanowiąca granicę, której przekroczenie wpływa na liczbę przyjeżdżających turystów w przeliczeniu na jednostkę powierzchni (może być rozpatrywana z punktu widzenia turystów, jak i ludności miejscowej). Po przekroczeniu granicy socjopsychologicznej, z jednej strony, turysta odczuwa subiektywnie spadek atrakcyjności danego terenu z powodu zbyt dużego zatłoczenia i rezygnuje z przyjazdu, z drugiej zaś, z perspektywy ludności miejscowej, przekroczenie granicy pojemności oznacza subiektywne poczucie uciążliwości wynikającej z różnych rodzajów aktywności turystycznej i przeinwestowania terenu pod względem funkcjonujących na nim obiektów i urządzeń turystycznych.

Warte uwagi w dyskusji nad powyższymi zagadnieniami są również koncepcje związane bezpośrednio z aspektami planistycznymi zarządzania strategicznego rozwojem turystyki w skali lokalnej i regionalnej. W pierwszej kolejności można wyróżnić koncepcje granic dopuszczalnych zmian (ang. *limits of acceptable change*, LAC), która została opracowana przede wszystkim z myślą o ochronie środowiska przyrodniczego na obszarach chronionych i jest wykorzystywana w procesie planowania zagospodarowania turystycznego takich obszarów (Kowalczyk 2010). Głównym założeniem koncepcji jest jednak ustalenie dogodnych sposobów użytkowania obszaru; na decydowanie o tych sposobach powinna mieć wpływ ocena stanu środowiska przyrodniczego oraz czynniki społeczne i organizacyjne (Kowalczyk 2010). Inną koncepcją w założeniach pozwalającą oszacować środowiskowe konsekwencje użytkowania turystycznego jest ocena oddziaływania na środowisko (ang. *environmental impact assessment*, EIA). Koncepcja ta znajduje zastosowanie na etapie planowania rozwoju turystyki. Poprzez tworzony dokument prognostyczny, w którym analizie poddawane są przewidywane znaczące oddziaływania na komponenty środowiska, możliwa jest późniejsza zmiana kształtu i kierunku rozwoju zagospodarowania turystycznego (Królikowska 2017). Warta wyróżnienia jest również koncepcja strefowania przestrzennego. Jej stosowanie jest nakierowane na właściwe wykorzystanie przestrzeni spełniającej nadrzędną funkcję obszarów chronionych, czyli funkcję ochronną w taki sposób, by spełniała również inne funkcje, m.in. turystyczną i edukacyjną (Kowalczyk 2010).

W rozważaniach poświęconych przede wszystkim koncepcjom chłonności i pojemności turystycznej Kreg Lindberg, Stephen McCool i George Stankey (1997) określili, że obie te koncepcje są intuicyjnie niezwykle atrakcyjne, nie są natomiast wystarczające, by poradzić sobie ze złożonością sytuacji turystycznych. R.W. Butler (1996) podaje w wątpliwość twierdzenie, że koncepcje te są „martwe”, i sugeruje, że być może zostały celowo „pogrzebane”, spośród wielu powodów takiego stanu rzeczy wyróżniając m.in.: brak odwagi – zarówno ze strony sektora prywatnego, jak i publicznego oraz ekspertów – w ustalaniu granic rozwoju turystyki; ignorowanie niepojętego rozwoju turystyki i powstałych z tego tytułu problemów, które w większości nie mogą być już rozwiązane; brak instrumentalnych zdolności do trafnego wyliczenia takich granic. Zastrzeżenia Butlera można w sposób ogólny odnieść do wszystkich wyróżnionych koncepcji. Sylwia Graja-Zwolińska (2009) zauważa bowiem, że do tej pory pomimo trwających od wielu lat badań nie udało się wypracować jednej uniwersalnej metody umożliwiającej wyliczenie granic, a dotychczas wypracowane metody wzbudzają liczne kontrowersje i mają niewielkie zastosowanie w praktyce.

Sądzę, że dyskusja nad powyższymi koncepcjami i problem zastosowania ich w praktyce wiąże się z brakiem przypisania ich do szerszej koncepcji, która stanowiłaby fundament o potencjalnie dużej sile wdrożenia. Tym samym ich treść, próba doboru wskaźników do poszczególnych koncepcji, nie musi być błędna. Taki ich odbiór wynika z charakteru rozwoju turystyki na danym obszarze, określenia odpowiedniej strategii rozwoju, w której zastosowanie wymienionych koncepcji nie ma sensu ze względu na odmienną wizję rozwoju. Poza tym występuje

problem interpretacji koncepcji, polegających, czasem wprost, na „ograniczeniu” – co może być wytłumaczeniem faktu, że podmioty zarządzające rozwojem turystyki wykazują niewielkie zainteresowanie ich wdrożeniem z obawy przed konsekwencjami, między innymi ekonomicznymi. Zatem wskazane powyżej problemy nakazują zmianę w podejściu i wypracowanie innej drogi wyznaczania granic, konkretnie przypisanej do koncepcji rozwoju obszaru recepcji i mającej inny wydźwięk niż ograniczenie.

Turystyka zrównoważona jako fundament ustalenia granic rozwoju turystyki w obszarach recepcji

Nietrudno znaleźć wspólny mianownik niezliczonych prac badawczych zajmujących się opisem efektów oddziaływania turystyki na ekonomię, stosunki społeczno-kulturowe i środowisko przyrodnicze – jest nim konieczność zahamowania dalszych negatywnych skutków rozwoju turystyki. Dzięki postawie krytycznej wynikającej z negatywnych oddziaływań dotychczasowego rozwoju turystyki o charakterze masowym, ale również w związku ze wzrostem świadomości i zmianami dokonującymi się w stylu życia i modelu wypoczynku pojawiła się turystyka alternatywna oraz turystyka zrównoważona. Istotną różnicą między tymi dwoma rodzajami turystyki jest odmienne postrzeganie rozwoju regionów turystycznych. Jest on zadaniem wymagającym całościowego zarządzania zasobami, wykraczającym poza możliwości i perspektywę pojedynczych firm, a bliższym celom i kompetencjom lokalnych i regionalnych władz. Założenie to przyjmuje turystyka zrównoważona, natomiast w przypadku turystyki alternatywnej rozwój dotyczy przede wszystkim organizatorów turystyki i gestorów bazy noclegowej (Żemła 2013).

Turystyka zrównoważona dotyczy sposobu funkcjonowania, organizacji i zarządzania szeroko rozumianą gospodarką turystyczną w obszarze recepcji turystycznej, którą można odnieść do trzech aspektów: „ładu gospodarczego, polegającego na zachowaniu odpowiednich relacji między kształtowaniem się wzrostu tempa zasobochłonności gospodarki turystycznej a tempem reprodukcji zasobów środowiska; efektywności społeczno-ekonomicznej gospodarki turystycznej oznaczającej przesunięcie akcentu z wydajności na wariant oszczędności zasobów, oznaczający zmniejszenie pojemności recepcyjnej przy jednoczesnym zwiększaniu rentowności małych obiektów i zapewnieniu wzajemnych korzyści współdziałającym układom” (Meyer 2011b, s. 109–110). Pomiędzy turystyką a przestrzenią zachodzi relacja, która ma charakter interakcji, czyli wzajemnego oddziaływania (Meyer 2011a). Dążenie zatem do osiągnięcia i utrzymania ładu przestrzennego, bezpośrednio związanego z realizacją założeń zrównoważonego rozwoju, jest szansą zachowania atrakcyjności turystycznej regionów i ich dalszego rozwoju (Meyer 2009).

Uważa się, że potrzeba zrównoważonego rozwoju stanowi główną przesłankę budowy strategii rozwoju turystyki w regionach (Bramwell i Lane 1993; Bedrunka i Malik 2014), co wydaje się istotne z kilku powodów (Gołembski 2009): wytyczenie strategii jest ważne zarówno dla podmiotów branży turystycznej, jak i dla

rozwoju obszaru; rozwój obszaru oparty na strategii minimalizuje ryzyko przypadkowości zmian zachodzących w otoczeniu; strategia pozwala wykreować w świadomości turystów unikatowość produktu turystycznego. Coraz częściej obszary recepcji turystycznej zaczynają przyjmować strategie i plany zarządzania oparte właśnie na turystyce zrównoważonej, jednak na razie skala faktycznego występowania tego zjawiska ogranicza się do nielicznych przykładów dobrych praktyk i indywidualnych projektów (Johnson 2002).

Turystykę zrównoważoną uznaje się wprost za koncepcję, która ma na celu zmniejszenie napięć powstałych podczas złożonych interakcji pomiędzy przemysłem turystycznym, odwiedzającymi, środowiskiem przyrodniczym i społecznością będącą gospodarzem turystów (Bramwell i Lane 1993). Tym samym turystyka zrównoważona uznawana jest za model idealny w ściśle zachowanych warunkach równowagi pomiędzy środowiskiem przyrodniczym, turystami, społecznością lokalną i usługodawcami turystycznymi (Durydiwka, Kowalczyk i Kulczyk 2010). Ponadto odwołuje się ona do ciągłego wzrostu konsumpcji dóbr i usług turystycznych, dążąc do niezmiennego zachowania stanu wzrostu w formie jak najbardziej przyjaznej środowisku (Zaręba 2010), uwzględniając przy tym warunki ekonomicznego i społecznego rozwoju (Niezgoda 2006b). Turystyka zrównoważona staje się zatem pożądaną z punktu widzenia wdrożenia koncepcją rozwoju turystyki, przez co można ją traktować jako fundament ustalenia nowych granic rozwoju turystyki.

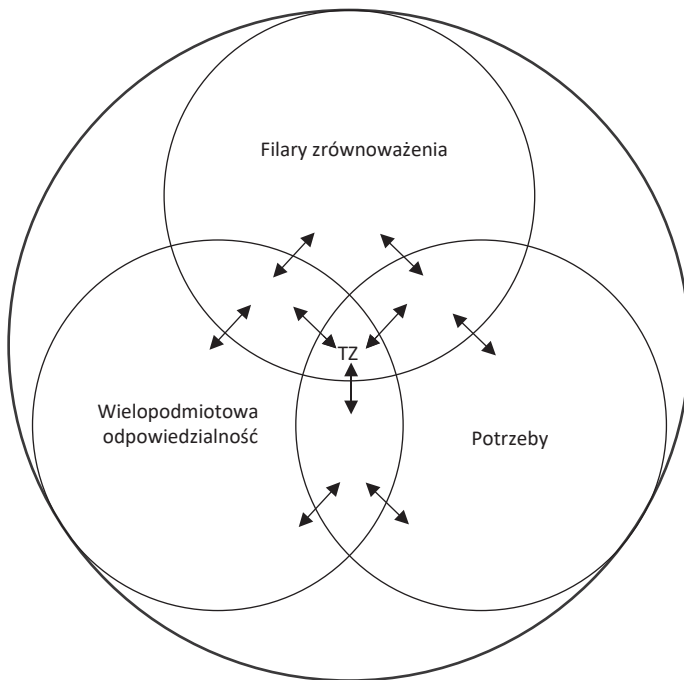
Granica harmonii w turystyce jako propozycja nowej koncepcji

Większość badaczy uważa, że zrównoważony rozwój jest realizowany wówczas, gdy osiąga się cele społeczne, ekologiczne i ekonomiczne (Pearce, Barbier i Markandya 1990; Machowski 2003; Seyfang 2006). Jeffrey Sachs (2012) uznaje to podejście za fundament zrównoważonego rozwoju, nazywając te trzy obszary celów filarami. Pojęcie równoważenia trzech obszarów można obrazowo wyrazić za pomocą modelu trzech filarów (kolumn), modelu trójkąta równobocznego lub modelu trzech okręgów (Marczak 2015). Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju jest możliwe w momencie, gdy każdy z obszarów uwzględnionych w tych modelach przybierze ostatecznie formę pakietu współzależnych od siebie elementów (Gibson 2006). Istnieje w tym przypadku potrzeba odniesienia zrównoważonego rozwoju do wszystkich dziedzin życia i jego realizacji na zasadzie harmonii (Finkbeiner i in. 2010).

W odniesieniu do turystyki zrównoważonej zasada harmonii jest zagadnieniem bardziej szczegółowym i dotyczy także kilku innych kwestii. Za podstawowy cel realizacji turystyki zrównoważonej uważa się bowiem osiągnięcie harmonii między potrzebami turystów, środowiskiem naturalnym i lokalnymi społecznościami (Niezgoda 2011, s. 35). Ponadto odpowiedzialność za sukces wdrożenia turystyki zrównoważonej przypisuje się w pierwszej kolejności rządowi danego kraju, które powinny koordynować jej wdrażanie i doprowadzać do równowagi ról i interesów grup interesariuszy oraz chronić zasoby poprzez odpowiednią politykę i strategię rozwoju (Farmaki i in. 2015). Warto przy tym podkreślić charakter

wielopodmiotowy odpowiedzialności za turystykę zrównoważoną i za rozwój lokalnego obszaru w ogóle. W tym przypadku szczególnie ważne jest podejście do rozwoju lokalnego, które można określić za Ryszardem Brolem (1998, s.11) jako „zharmonizowane i systematyczne działanie społeczności lokalnej, władzy lokalnej oraz pozostałych podmiotów funkcjonujących w gminie, zmierzające do kreowania nowych i poprawy istniejących walorów użytkowych gminy, tworzenia korzystnych warunków dla lokalnej gospodarki oraz zapewnienia ładu przestrzennego i ekologicznego”.

W obliczu wieloaspektowości pojęcia harmonii w turystyce zrównoważonej konieczna jest konstrukcja granicy, po której przekroczeniu lub zbliżeniu się do niej możliwych jest kilka scenariuszy. Po pierwsze, po przekroczeniu takiej granicy funkcjonowanie koncepcji turystyki zrównoważonej jest mocno zagrożone. Po drugie, przekroczenie granicy lub zbliżenie się do niej stwarza powody do intensyfikacji działań na rzecz wdrożenia koncepcji turystyki zrównoważonej. Trzecim scenariuszem może być sygnał generowany przez przekroczenie lub zbliżenie się do granicy, która otwiera drogę do dyskusji nad rozpoczęciem wdrożenia koncepcji turystyki zrównoważonej w obszarze recepcji. Zatem granica harmonii może być formą instrumentu, którego użycie pozwoli zidentyfikować zgodność charakteru rozwoju turystyki w obszarze recepcji z zasadami turystyki zrównoważonej – jako wskazywanego dotychczas w literaturze, pożądanego kierunku zmian w turystyce, hamującego zagrożenia, jakie niesie ze sobą rozwój

Ryc. 1. Granica harmonii w turystyce i występujący w niej mechanizm zależności

Źródło: opracowanie własne.

turystyki konwencjonalnej. Można więc wskazać, że prezentowana koncepcja stanowi podstawowy instrument kształtowania strategii rozwoju turystyki w obszarach recepcji, uruchamiający lub utrzymujący proces wdrożenia turystyki zrównoważonej.

Granice harmonii można określić jako występującą umowną linię, której przekroczenie powoduje zaburzenie w funkcjonowaniu i rozwoju obszaru recepcji turystycznej pod względem zachowania równowagi ekonomicznej, społeczno-kulturowej i ekologicznej, uwzględnienia potrzeb wszystkich podmiotów występujących na danym obszarze oraz wielopodmiotowej i opartej na współpracy odpowiedzialności za charakter rozwoju turystyki. Istnienie granicy harmonii należy przedstawiać jako formę mechanizmu, w którym wszystkie elementy są od siebie wzajemnie zależne. Ilustruje to rycina 1.

Zgodnie z przedstawionym mechanizmem zależności granica harmonii nie jest zaburzona wówczas, gdy wszystkie wyszczególnione elementy (filary zrównoważenia, wielopodmiotowa odpowiedzialność, potrzeby) funkcjonują prawidłowo. Taki obraz stwarza pełne podstawy do określenia charakteru rozwoju turystyki obszaru jako rozwoju zrównoważonego (na rysunku przedstawia go skrót TZ oznaczający turystykę zrównoważoną). Pomimo odrębności każdego z trzech elementów występują pomiędzy nimi wzajemne oddziaływania, co powoduje, że każdy element jest zależny od pozostałych. Należy przy tym dodać, że zależności między elementami nie można traktować wyłącznie przez pryzmat uzależnienia, ale także jako formę wsparcia, wywierania pewnej presji na pozostałe elementy na podstawie jednego wspólnego celu – co można nazwać zasadą jednego celu.

Określenie granicy harmonii wymaga scharakteryzowania aktualnego stanu trzech wskazanych elementów w obszarze recepcji. Jak się wydaje, zadanie to odwołuje się przede wszystkim do zastosowania właściwych wskaźników. Nie jest ono łatwe, zważywszy na powszechną dyskusję dotyczącą problematyki stosowania wskaźników, nie tylko w przypadku turystyki zrównoważonej (Kowalczyk 2011; Blancas i in. 2016; Kristjánssdóttir, Ólafssdóttir i Ragnarsdóttir 2018), ale i zrównoważonego rozwoju w ogóle (Borys 2005; Bał-Domańska 2016). Część badaczy wskazuje (Hák, Janoušková i Moldan 2016; Holden, Linnerud i Banister 2017), że wypracowanych dotychczas wskaźników określających rozwój zrównoważony jest już ponad trzysta, a ich liczba stale rośnie. Zatem można wątpić, czy taka forma jest zasadna z punktu widzenia wiarygodności wyniku i jej powszechnej akceptacji.

Odpowiedź na to pytanie ukryta jest w przedstawionym wcześniej mechanizmie zależności granicy harmonii. Wzajemna zależność trzech jej elementów i określony w definicji umowny charakter granicy harmonii mogą wpływać na decyzję o sposobie wyliczenia tej granicy. Zatem to, jakie wskaźniki będą wyznaczały granicę harmonii, powinno zależeć od wypracowania kompromisu opartego na zachowaniu równowagi ekonomicznej, społeczno-kulturowej i ekologicznej, uwzględnieniu potrzeb wszystkich podmiotów występujących na danym obszarze oraz wielopodmiotowej i opartej na współpracy odpowiedzialności za charakter rozwoju turystyki. Takie podejście rodzi jednak kilka wątpliwości. Po pierwsze, warto zastanowić się, czy to, w jaki sposób będzie mierzona granica

harmonii, wypracowana na zasadzie wspomnianego kompromisu, będzie wiarygodne i miarodajne, gdy będzie podlegać ocenie i analizie zewnętrznej, w tym analizie porównawczej. Zachodzi więc obawa, że to, co przez jeden obszar recepcji zostanie uznane za funkcjonowanie w ramach turystyki zrównoważonej, będzie dyskusyjne dla pozostałych jej obserwatorów. Kolejną kwestią jest pewne ryzyko wystąpienia negatywnego podejścia rynkowego obszarów recepcji i traktowanie granicy harmonii oraz jej wskaźników jako elementu przewagi konkurencyjnej. Dzięki temu rzeczywisty charakter rozwoju turystyki w obszarze recepcji będzie inny od tego, który będą przedstawiały wartości wybranych wskaźników.

Problem doboru właściwych miar do koncepcji granicy harmonii może wydawać się niezrozumiały, zważywszy na składowe koncepcji i konieczność występowania wspomnianej wcześniej zasady wspólnego celu. Zatem jeśli wszystkie strony uczestniczące w pracach na rzecz powstania granicy harmonii zaproponują wskaźniki i zgodzą się na nie, nie powinno być obaw co do wiarygodności tych miar i zgodności ich wartości z rzeczywistym wdrożeniem zasad turystyki zrównoważonej. Po raz kolejny można się odwołać do lokalnych motywacji związanych z ustaleniem granic, które niekoniecznie muszą zachowywać charakter zrównoważenia. Pojawia się przy tym wskazywane przez wielu badaczy ryzyko, że turystyka zrównoważona z czasem straci na znaczeniu, stając się koncepcją nic nieznaczącą, odmiennie interpretowaną przez poszczególne podmioty (m.in. branżę turystyczną, władze samorządu terytorialnego), a przez to nieprzydatną. Dlatego można zaproponować przeniesienie dyskusji nad wskaźnikami koncepcji granicy harmonii na forum znacznie szersze niż lokalne bądź regionalne i wypracowanie w ten sposób uniwersalnego pakietu wskaźników. Fundamentem prac w tym przypadku powinny być trzy składowe koncepcji: filary zrównoważenia, wielopodmiotowa odpowiedzialność, występujące potrzeby.

Dyskusja

W części wprowadzającej artykułu podano w wątpliwość, czy konstrukcja jakichkolwiek granic gwarantuje jednocześnie refleksję nad problemami spowodowanymi turystyką. Rozważania w tym przypadku nie są łatwe, zważywszy na dotychczasowe znikome zainteresowanie zastosowaniem w praktyce postulatów zmian prowadzących do ograniczenia negatywnego oddziaływania turystyki w obszarach recepcji, o czym już wcześniej wspomniano. Odwołać można się raz jeszcze do turystyki zrównoważonej, w sektorze turystyki pojawia się bowiem dość często rozbieżność pomiędzy powszechnymi deklaracjami i strategiami na rzecz zrównoważonego rozwoju formułowanymi lub akceptowanymi przez przedsiębiorstwa a ich realizacją (Vergragt, Akenji i Dewick 2014). Problem ten dotyczy również podmiotów publicznych krajowych, a także międzynarodowych. Składane przez nie powszechnie zapewnienia i obietnice są niewspółmierne do zmian zachodzących w rzeczywistości (Kosiek 2015). David B. Weaver (2004) zwraca uwagę na inną kwestię związaną z turystyką zrównoważoną. Zdaniem tego badacza zaprzestanie jakichkolwiek działań na rzecz turystyki zrównoważonej gwarantuje w niedługim czasie pojawienie się niezrównoważonych efektów,

szczególnie jeśli przyjmie się za punkt odniesienia wizję rozwoju turystyki jako generującą w większości negatywne skutki, pełną egoistycznych pobudek podmiotów rynku turystycznego i charakteryzującą się brakiem innych wartości rynkowych niż maksymalizacja zysku. Wizja ta oznacza wystąpienie degradacyjnego wpływu na środowisko przyrodnicze. Można zatem spojrzeć na koncepcję turystyki zrównoważonej z punktu widzenia już osiągniętego sukcesu. Dyskusja nad jej implementacją, niezależnie od rzeczywistego stopnia wdrożenia, może bowiem dawać poczucie zapobiegania możliwym negatywnym skutkom rozwoju turystyki i budowania bariery wobec niezliczonych zagrożeń.

Zatem pojawienie się zaproponowanej koncepcji granicy harmonii w strategii rozwoju turystyki obszaru recepcji może spowodować coś więcej niż tylko sukces odbiorczy. Ze względu na docelowe miejsce tej koncepcji, czyli uwzględnienie jej na etapie kształtowania strategii, nie tylko wywołuje ona refleksję nad charakterem dotychczasowego rozwoju turystyki, ale zmienia ten charakter poprzez wpływ na kształt całej strategii, na jej cele, zadania, priorytety. Ponadto kompromis wypracowany w procesie ustalania granicy harmonii, a następnie strategii rozwoju powoduje, że żadna ze stron nie będzie miała poczucia wykluczenia, braku realnego wpływu na kształt przewidywanych zmian lub braku zainteresowania jej opinią i perspektywą. Ten aspekt zagadnienia jest często poruszany w literaturze przedmiotu jako warunki współpracy w obszarze recepcji (Czernek 2013). Pojawia się przy tym kwestia przywództwa w obszarze recepcji (Żemła 2010).

Doświadczenia wielu regionów na świecie wskazują, że wdrożenie turystyki zrównoważonej jest możliwe jedynie wtedy, gdy proces jej wdrażania odbywa się według jakiegoś planu (Nowak, Franczak 2013). Dotyczy to zarówno działań na dużą skalę poprzez instrumenty legislacyjne i wcielanie w życie nowych idei, jak i mniejszych projektów, poprzedzonych dyskusją z zainteresowanymi stronami (Lebiedowska 2010). Takie podejście zgodne jest z procesem zarządzania turystyką na szczeblu mezoekonomicznym (gminy, powiatu, województwa), który powinien być realizowany w perspektywie operacyjnej i strategicznej, obejmując wszystkie funkcje zarządzania: planowanie i podejmowanie decyzji, organizowanie, przewodzenie, motywowanie i kontrolowanie, a w przypadku produktu turystycznego obszaru również i koordynowanie (Puciato i Grabiński 2015).

Z tego powodu wymienione w pracy funkcjonujące od lat koncepcje (takie jak koncepcja granic dopuszczalnych zmian czy koncepcja oceny ich oddziaływania na środowisko), wpisujące się w przestrzenne i planistyczne zarządzanie strategiczne rozwojem turystyki, nie mogą być w pełni traktowane jako instrument wdrożenia turystyki zrównoważonej. Za takim stwierdzeniem przemawiają badania dotyczące możliwości wykorzystania koncepcji granic dopuszczalnych zmian (LAC) do wdrożenia turystyki zrównoważonej (Ahn, Lee, Shafer 2002). Wprawdzie ich zdaniem koncepcja ta może zbudować pewne ramy umożliwiające zdefiniowanie i operacjonalizację turystyki zrównoważonej, pojawia się jednak szereg wątpliwości dotyczących między innymi zastosowania właściwych wskaźników i sposobu ich monitorowania. Wątpliwość w tym przypadku budzi pierwotne przeznaczenie koncepcji LAC, która była nakierowana na zarządzanie

obszarami chronionymi, oparta jest więc na standardach wskaźników przyrodniczych i komfortu turystów dla wyróżnionych klas możliwości użytkowania. Zwraca na to uwagę K. Królikowska (2017), wskazując również, że najwięcej narzędzi wdrażania turystyki zrównoważonej identyfikuje się właśnie w obszarze ochrony środowiska przyrodniczego, a są to różnego rodzaju instrumenty prawne i planistyczne, które charakteryzuje potencjalnie duża skuteczność, mogą one jednak budzić sprzeciw społeczny. Przykład ten nakazuje zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, korzystanie w rozwoju turystyki zrównoważonej z koncepcji nakierowanych zwłaszcza na ochronę środowiska przyrodniczego może prowadzić do sytuacji, w której pomijane będą pozostałe aspekty zrównoważenia, w podstawowym wymiarze dotyczące aspektów gospodarczych i społeczno-kulturowych. Z drugiej strony, należy spojrzeć na te koncepcje z punktu widzenia wartości aplikacyjnej i wykorzystać powstałe wokół nich kontrowersje i problemy, a także osiągnięte przez ich wdrażanie sukcesy do zbudowania fundamentów teoretycznych pod zupełnie nowe idee i instrumenty.

Powracając do rozważań na temat procesu zarządzania turystyką na szczeblu mezoekonomicznym, warto zaznaczyć, że za podmiot odpowiedzialny za działania podejmowane w tym procesie uznaje się przede wszystkim rządy i administrację poszczególnych państw, w szczególności na szczeblu lokalnym i regionalnym (Laitamaki i in. 2016). W przypadku koncepcji granicy harmonii istotne wydaje się jednak nie moderowanie jej zapisów w strategii rozwoju turystyki obszaru recepcji, lecz samo powstanie takiej strategii. Można to przedstawić na przykładzie prawodawstwa w Polsce.

Deklaracja jakichkolwiek działań na rzecz zrównoważonego rozwoju ze strony samorządów w Polsce jest potwierdzeniem rangi nadanej zrównoważonemu rozwojowi przez państwo, m.in. przez treść przepisu art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r.). Ponadto samorzady zostały wręcz zmuszone do uwzględnienia wskazanej bezpośrednio przez ustawodawcę konieczności kształtowania dokumentów strategicznych na zasadach zrównoważonego rozwoju – za pośrednictwem treści ustawy (art. 8) z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.) stanowi że: „Polityki, strategie, plany lub programy dotyczące w szczególności przemysłu, energetyki, transportu, telekomunikacji, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, gospodarki przestrzennej, leśnictwa, rolnictwa, rybołówstwa, turystyki i wykorzystania terenu powinny uwzględniać zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju”. Na konieczność stosowania zasad zrównoważonego rozwoju wskazują również inne ustawy (m.in.: Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym; Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) oraz liczne dokumenty strategiczne o zasięgu ogólnokrajowym.

Samorząd terytorialny w Polsce zajmuje szczególne miejsce w systemie turystyki w regionie, jest bowiem podmiotem, który ma przyznany legislacyjnie zakres kompetencji i władztwa administracyjnego umożliwiające wywieranie znacznego wpływu na poszczególne dziedziny lokalnej gospodarki, w tym również turystykę (Majewska 2008). Rzeczywisty kształt formalno-prawnych regulacji pokazuje jednak, że rola samorządu terytorialnego w rozwoju turystyki ma, jak się wydaje, charakter „dualny”, odnoszący się bezpośrednio do kompetencji, jak i zakresu zadań nałożonych na samorząd. Wynika to z określonych działań, które samorząd, mając odpowiednie kompetencje, wykonać musi, oraz tych działań, które są wykonywane przez samorządy na zasadzie „dobrowolności” i troski o rozwój obszaru. Tym samym turystyka pojawia się wśród podstawowych kompetencji samorządów, brakuje natomiast szczegółowych regulacji co do sposobu jej rozwoju. Instrument strategii rozwoju turystyki nie jest więc wskazywany jako obligatoryjny, jego powstanie pozostawia się woli samorządów terytorialnych. Z drugiej strony można podać w wątpliwość, czy formalnym wymogiem dla wszystkich samorządów terytorialnych w Polsce miałyby być kształtowanie strategii rozwoju turystyki, a tym samym czy każdy obszar ograniczony do granic samorządu terytorialnego jest potencjalnym obszarem recepcji turystycznej. To zagadnienie wymaga odrębnych rozważań.

Pojawienie się koncepcji granicy harmonii jest więc w praktyce uzależnione od powstania strategii rozwoju turystyki w obszarze recepcji. W przypadku braku występowania legislacyjnego obowiązku kształtowania takiej strategii, określającego między innymi podmiot odpowiedzialny za jej powstanie, zastosowanie koncepcji jest kwestią drugorzędną. Rozważyć można jednak także pytanie, czy w przypadku braku zmian dotyczących występowania tego obowiązku nie powinno się poddać strategii legislacyjnym regulacjom: określić, jak powinna ona być kształtowana, co powinna obejmować, jaki charakter turystyki promować. W tej propozycji koncepcja granicy harmonii mogłaby znaleźć stałe miejsce.

Podsumowanie

Dynamiczny rozwój turystyki na świecie stwarza wrażenie zjawiska niemożliwego do powstrzymania, stając się częścią życia codziennego na wielu różnych płaszczyznach o różnym stopniu oddziaływania. Podejmowanie starań, by to zjawisko powstrzymać, może wydawać się wręcz niezrozumiałe, zważywszy na korzyści, jakie niesie za sobą turystyka. Z drugiej strony, nie można przy tym zapominać o negatywnych skutkach rozwoju turystyki, które coraz częściej pociągają za sobą nieodwracalne szkody. Słuszna wydaje się więc dyskusja nad taką zmianą charakteru rozwoju turystyki, jaka umożliwi jej dalszy rozwój, przynosząc niezmiennie korzyści i zarazem ograniczając negatywne skutki. Rozważania nad przyszłością rozwoju turystyki powinny zatem opierać się nie na możliwości jej powstrzymania czy zahamowania, lecz na zmianie charakteru jej rozwoju. Jedną z takich koncepcji rozwoju jest turystyka zrównoważona.

W obliczu skali rozwoju turystyki nagła globalna zmiana jej charakteru nie wydaje się możliwa. Dlatego działania w tym kierunku powinny być podejmowane

w szczególności na lokalnych obszarach recepcji, do których zmierzają turyści. Jak wcześniej wskazano, turystyka zrównoważona nie wzbudza jednak zainteresowania lokalnych podmiotów odpowiedzialnych za rozwój turystyki obszaru, co więcej, uzależnienie turystyki zrównoważonej od zarządzania strategicznego powoduje, że jej urzeczywistnienie bez instytucjonalnego wsparcia może wydawać się mało prawdopodobne.

Zaproponowana w tym artykule koncepcja granicy harmonii może stanowić jeden z ważnych instrumentów strategicznych rozwoju turystyki w obszarach recepcji, dążąc do zmiany charakteru tego rozwoju w kierunku turystyki zrównoważonej. Koncepcja ta nie jest wolna od problemów – niektóre z nich zostały tu krótko przedstawione. Przy każdym z nich zaproponowałem własną propozycję ich rozwiązania, pokazując możliwą wartość aplikacyjną koncepcji.

Literatura

- Ahn B., Lee B., Shafer C.S., 2002, „Operationalizing sustainability in regional tourism planning: an application of the limits of acceptable change framework”, *Tourism Management*, t. 23, nr 1, s. 1–15.
- Bal-Domańska B., 2016, „Wybrane problemy budowy zestawów wskaźników zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym i regionalnym na przykładzie banku danych lokalnych”, *Optimum. Studia Ekonomiczne*, nr 1(79), s. 149–164.
- Bedrunka K., Malik K., 2014, „Sustainable development jako współczesna koncepcja i strategia rozwoju regionalnego”, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 339, s. 11–22.
- Blancas F.J., Lozano-Oyola M., González M., Caballero R., 2016, „Sustainable tourism composite indicators: a dynamic evaluation to manage changes in sustainability”, *Journal of Sustainable Tourism*, t. 24, nr 10, s. 1403–1424.
- Borys T. (red.), 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Warszawa – Białystok: Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko.
- Bramwell W., Lane B., 1993, „Sustainable tourism: An evolving global approach?”, *Journal of Sustainable Tourism*, t. 1, nr 1, s. 1–5.
- Brol R., 1998, „Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego”, w: M. Obrębalski (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce*, Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Butler R.W., 1996, „The concept of carrying capacity for tourism destinations: dead or merely buried?”, *Progress in Tourism and Hospitality Research*, t. 2, nr 3–4, s. 283–293.
- Czernek K., 2013, „Determinants of cooperation in a tourist region”, *Annals of Tourism Research*, t. 40, s. 83–104.
- Durydiwka M., Kowalczyk A., Kulczyk S., 2010, „Definicja i zakres pojęcia «turystyka zrównoważona»”, w: A. Kowalczyk (red.), *Turystyka zrównoważona*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Farmaki A., Altinay L., Botterill D., Hilke S., 2015, „Politics and sustainable tourism: The case of Cyprus”, *Tourism Management*, t. 47, s. 178–190.
- Finkbeiner M., Schau E.M., Lehmann M., Traverso M., 2010, „Towards life cycle sustainability assessment”, *Sustainability*, t. 2, nr 10, s. 3309–3322.

- Gibson R.B., 2006, „Beyond the pillars: sustainability assessment as a framework for effective integration of social, economic and ecological considerations in significant decision-making”, *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, t. 8, nr 3, s. 259–280.
- Gołębski G., „Budowa strategii rozwoju turystyki w regionach”, w: tenże (red.), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Graja-Zwolińska S., 2009, „Rola wskaźnika chłonności turystycznej w kształtowaniu przestrzeni turystycznej parków narodowych”, w: *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, nr 4/23, s. 187–192.
- Hák T., Janoušková S., Moldan B., 2016, „Sustainable development goals: a need for relevant indicators”, *Ecological Indicators*, t. 60, s. 566–573.
- Holden E., Linnerud K., Banister D., 2017, „The imperatives of sustainable development”, *Sustainable Development*, t. 25, nr 3, s. 213–226.
- Johnson D., 2002, „Environmentally sustainable cruise tourism: a reality check”, *Marine Policy*, t. 26, nr 4, s. 261–270.
- Kachniewska M., Nawrocka E., Niezgodą A., Pawlicz A. (red.), 2012, *Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kosiek T., 2015, „Zrównoważony rozwój – rozwiązanie czy ideologia?”, *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, nr 85, s. 233–244.
- Kowalczyk A., 2010, „Koncepcje teoretyczne bliskie idei turystyki zrównoważonej”, w: tenże (red.), *Turystyka zrównoważona*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalczyk A., Derek M., 2010, „Podstawowe koncepcje zagospodarowania turystycznego”, w: A. Kowalczyk, M. Derek (red.), *Zagospodarowanie turystyczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalczyk M., 2011, „Wskaźniki zrównoważonego rozwoju turystyki”, *Człowiek i Środowisko*, t. 35, nr 3–4, s. 35–50.
- Kristjánsdóttir K.R., Ólafsdóttir R., Ragnarsdóttir K.V., 2018, „Reviewing integrated sustainability indicators for tourism”, *Journal of Sustainable Tourism*, t. 26, nr 4, s. 583–599.
- Królikowska K., 2017, „Narzędzia wdrażania zasad turystyki zrównoważonej na obszarach górskich”, *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, nr 56, s. 36–51.
- Laitamaki J., Hechavarría L.T., Tada M., Liu S., Setyady N., Vatcharasoontorn N., Zheng F., 2016, „Sustainable tourism development frameworks and best practices: Implications for the Cuban tourism industry”, *Managing Global Transitions*, t. 14, nr 1, s. 7–29.
- Lebiedowska B., „Some aspects of sustainable development in tourism of metropolises and metropolitan regions”, 2010, *Sustainable tourism in metropolises. Polish Journal of Sport and Tourism*, t. 17, nr 3, s. 147–149.
- Lindberg K., McCool S., Stankey G., 1997, „Rethinking carrying capacity”, *Annals of Tourism Research*, t. 24, nr 2, s. 461–465.
- Machowski J., 2003, *Ochrona środowiska. Prawo i zrównoważy rozwój (Stan prawny na dzień 1 stycznia 2003 roku)*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Majewska J., 2008, „Zaangażowanie samorządu terytorialnego w kształtowanie przedsiębiorczości na obszarach w początkowym etapie rozwoju funkcji turystycznej gmin”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, nr 98, s. 123–144.

- Marczak Ł., 2015, „Problem wieloznaczności pojęcia «zrównoważony rozwój»”, *Studia Gdańskie*, t. XXXVI, s. 167–180.
- Meyer B., 2009, „Kształtowanie przestrzeni przez turystykę”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, nr 12/567, s. 193–204.
- Meyer B., 2011a, „Turystyka a ład przestrzenny. Wzajemne relacje”, *Turyzm*, nr 21/1–2, s. 25–32.
- Meyer B., 2011b, „Zrównoważony rozwój turystyki i rekreacji”, w: A. Panasiuk (red.), *Ekonomika turystyki i rekreacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niezgoda A., 2006a, „Pojemność i chłonność turystyczna w rozwoju zrównoważonym obszarów recepcji turystycznej”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, nr 6, s. 225–236.
- Niezgoda A., 2006b, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Poznań : Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Niezgoda A., 2011, „Rola działań proekologicznych w kształtowaniu produktu turystycznego”, *Turyzm*, nr 1-2/21, s. 33–40.
- Nowak S., Franczak A., 2013, „Regionalne strategie rozwoju a realizacja koncepcji zrównoważonej turystyki”, w: S. Nowak (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach*, Katowice: Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.
- Pearce D., Barbier E., Markandya A., 1990, *Sustainable Development: Economics and Environment in the Third World*, London: Earthscan.
- Puciato D., Grabiński T., 2015, „Ocena wybranych aspektów produktu turystycznego Opolszczyzny w świetle badań ruchu turystycznego”, *Folia Turistica*, nr 34, s. 43–67.
- Sachs J.D., 2012, „From millennium development goals to sustainable development goals”, *The Lancet*, t. 379, nr 9832, s. 2206–2211.
- Seyfang G., 2006, „Shopping for sustainability: can sustainable consumption promote ecological citizenship?”, *Environmental Politics*, t. 14, nr 2, s. 290–306.
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*, Dz.U. 2001, nr 62, poz. 627 ze zm.
- Vergragt P., Akenji L., Dewick P., 2014, „Sustainable production, consumption, and livelihoods: global and regional research perspectives”, *Journal of Cleaner Production*, t. 63, s. 1–12.
- Weaver D.B., 2004, “Tourism and the elusive paradigm of sustainable development”, w: A.A. Lew, C.M. Hall, A.M. Williams (red.), *A Companion to Tourism*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Zaręba D., 2010, *Ekoturystyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Żemła M., 2010, *Wartość dla klienta w procesie kształtowania konkurencyjności obszaru recepcji turystycznej*, Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. W. Korfańtego w Katowicach.
- Żemła M., 2013, „Turystyka zrównoważona”, w: D. Chudy-Hyski i M. Żemła (red.), *Turystyka bardziej przyjazna. Wybrane zagadnienia minimalizacji negatywnego wpływu turystyki na środowisko przyrodnicze*, Katowice: Wydawnictwo GWSH Katowice.